

סקירה ועיון

שלמה פופר
ירושלים

ההפטרות לפרשיות אחרי וקדושים

א

השנה — לאחר הפסקה של 24 שנים — פנויות היו שתי הפרשיות, אחרי וקדושים, והיה אם כן לקרוא בכל אחת מהן את ההפטרה שלה, מקרה שהוא נדיר ביותר.

הסיבה לכך היא, כי שתי הפרשיות הנזכרות מחוברות בכל השנים הפשוטות. בכל השנים המעוברות הן נפרדות, אך אעפ"כ, מתוך שבע ה"קביעות" של שנים מעוברות, רק בקביעות של "זח"ג פנויות שתי הפרשיות. (במאה השנים האחרונות חלה קביעות זו 7 פעמים בלבד; בשנים: תרל"ב, תרל"ה, תרס"ב, תרע"ט, תש"ג, תש"ו, ובשנה הנוכחית — תש"ל. היא תחול שוב בעוד 3 שנים ואח"כ יש שוב הפסקה של 24 שנים, לפי הלוח שקבעו לנו חז"ל ע"פ חשבון. ה' ישיב שופטינו כבתחילה ונוכה במהרה לקדש חדשים ע"פ הראיה).

בשש הקביעות האחרות — בשני מקרים (הש"ג ו,הח"א) חלה פ' אחרי בשבת הגדול וקוראים בה את הפטרת, וערבה, לפי המנהג בירושלים להפטיר בשה"ג, וערבה, ללא הבדל בין שה"ג סתם לשה"ג החל בערב פסח. — בשני מקרים אחרים (זש"ה ו,בח"ה) חלה פ' קדושים בר"ח אייר וקוראים בה את הפטרת שבת ר"ח, השמים כסא"י. — בשני המקרים הנותרים (בש"ז ו,גכ"ז) חלה פ' קדושים בערב ר"ח אייר (ובחול"ל פ' אחרי בגלל אחרון של פסח) וקוראים בה הפטרת, מחר חדש.

התוצאה היא, שבכל השנים הפשוטות וברובן הגדול של השנים המעוברות קוראים רק הפטרה אחת מתוך שתי ההפטרות של פרשיות אחרי וקדושים. שתי ההפטרות הן: א) "התשפוט" (ו,ואתה בן אדם התשפט התשפט את עיר הדמים והודעתה את כל תועבותיה, יחזקאל כ"ב; ב) "הלוא כבני כושיים" (עמוס ט). להלן נעמוד על כך איזו שייכת לפ' אחרי ואיזו לפ' קדושים.

המנהג המקובל הוא שבכל המקרים שבהם מפטירים רק הפטרה אחת, קוראים את הפטרת, "הלוא כבני כושיים", כפי שכותב הרמ"א (או"ח סי' תכ"ח סע"ח): "וכשקוראין שתי פרשיות מפטירין באחרונה, מלבד באחרי-מות וקדושים דמפטירין הלוא כבני כושיים שהיא הפטרת א"מ". ה"מנהג ברורה" מביא את טעמו של המנהג: "מפני שההפטרה של פרשה שניה [התשפוט] מזכרת מתועבות ירושלים וכותב בשם ה"אחרונים" שמנהג זה נתפשט בכל קהלות ישראל, למרות שה"לבוש" חולק על הרמ"א. כמו"כ מוסיף המש"ב בשם הגהות רעק"א (שם), שגם אם פ' אחרי חלה בער"ח (בחול"ל בשנים "בש"ז ו,גכ"ז), מפטירים בפ' קדושים, "הלוא כבני". למרות שאין המש"ב אומר זאת, ברור שה"ה כשפ' אחרי חלה בשבה"ג, לנוהגים להפטיר, "וערבה". המקרה שפ' קדושים חלה בשבת ר"ח לא מוזכר במש"ב, כי לדעתו הפטרת, "הלוא כבני" שייכת לפ' אחרי, וא"כ פשיטא שקוראים אז הפטרה זו.

מוריה, שנה שניה, גל' ה—ו (יז—יח), אייר—סיון, תש"ל

מקורם של דברי הרמ"א (וטעמם המובא במש"ב) הם ב"מרדכי" מס' מגילה (סי' תתל"א): „ובמנהגים מצאתי כל פרשיות הסמוכות מפטירין הפטרה של אחרונה חוץ מאחרי מות וקדושים שאז מפטירין הלא כבני כושיים שהיא הפטרה של פרשה ראשונה מפני שהפטרה של פרשה שניה מזכרת מתועבות ירושלים". בעקבותיו של ה"מרדכי" הלכו רבי יצחק אייזיק טירנא ב"ספר המנהגים" וה"מהרי"ל" בספרו, רבותיהם של בני אשכנז וקובעי מנהגיהם. כאמור, ה"לבוש" (או"ח סי' תצ"ג) חולק על הרמ"א ולדעתו יש להפטיר בשל פ' שניה, דהיינו „התשפוט". כפי שכותב הב"ח (סי' תכ"ח) המנהג הוא כדעתו של הרמ"א, וכך גם נקבע ע"י כל הפוסקים מאז ועד היום (מטה משה סי' תנ"ד, מג"א סי' תכ"ח סק"י, חיי אדם, שערי אפרים להגרא"ז מרגליות, קצש"ע, משנה ברורה).

המסקנה היא איפוא: כמעט בכל השנים (מחוץ לשנת „זח"ג") פנויה רק אחת מתוך הפרשיות אחרי וקדושים, והמנהג המקובל בכל קהלות ישראל (האשכנזים) הוא לקרוא את הפטרת „הלא כבני כושיים" ולדחות מפניה את הפטרת „התשפוט".

ב

בנגד למנהג המקובל ברוב השנים, ואשר כיום אין עליו עוררים; הרי המקרה הנדיר ששתי הפרשיות פנויות עורר ויכוחים וחלוקי דיעות כיצד לנהוג: האם לקרוא בפ' אחרי „התשפוט" ובפ' קדושים „הלא כבני" או להפוך את הסדר. מלבד שתי דעות אלו, היו בתי כנסת בירושלים שקראו „הלא כבני" בשתי הפרשיות ודחו מכל וכל את הפטרת „התשפוט". על נושא זה נכתבו כמה מאמרים הלכתיים בקובץ התורני „תבונה" בשנים תש"ג—תש"ד. השנה כתב על כך הרב שריה דבליצקי נ"י מאמר ארוך בקובץ „הנאמן" (גליון ל"ט); ולאחרונה הוציא לאור ידידי הר"ר שמואל הכהן וינגרטן נ"י חוברת מיוחדת בשם: „ההפטרות של פרשת אחרי ופרשת קדושים".

לא נביא כאן בצורה מפורטת את כל הדברים והטענות שנכתבו באותם מאמרים; הרוצה לעמוד על כך יוכל לעיין בהם ולמצוא את מבוקשו. למותר יהיה להדגיש שאין הכותב מוסמך להסיק מסקנות, אם כי פה ושם הרשיתי לעצמי להביע גם את מה שנלע"ד תוך כדי עיון בנושא. הכוונה היא להביא לידיעתו של הקורא בצורה כללית את הדעות השונות בענין זה ואת מהלכו של הויכוח.

בשנת תרס"ה החל הגאון ר' יחיאל מיכל טוקצינסקי ז"ל בהוצאת לוח דיני ומנהגי ארץ ישראל. ב"לוח" של שנת תרע"ט שקביעותה היתה „זח"ג", לראשונה מאז הופעתו, קבע הגרי"מ טוקצינסקי לפ' אחרי את הפטרת „התשפוט" ולפ' קדושים את הפטרת „הלא כבני". 24 שנים לאחר מכן — בשנת תש"ג — חלה בשנית קביעות „זח"ג", ושוב נכתב ב"לוח" של אותה השנה כפי שנכתב בשנת תרע"ט.

הדבר עורר תסיסה. היו הרבה שהביעו את התנגדותם לכך וטענו שיש להפוך את הסדר ולקרוא „הלא כבני" בפ' אחרי ו„התשפוט" בפ' קדושים. בעקבות זה פרסם בנו של הגרי"מ טוקצינסקי, הרב ניסן אהרן יבלח"א, בעתון „קול ישראל" (שבועונה של אגו"י בירושלים) מיום ז' אדר א' תש"ג, „שאלה לרבנן בעלי קורא ותיקין" בה נאמר בין היתר: „ויהי בשנת תרע"ט... סדר אאמו"ר שליט"א... הפטרת אחרי „התשפוט" והפטרת קדושים „כבני כושיים"... משום ששמע מפי „בעלי קורא ותיקין" שמנהג קדום בירושלים לקרוא (כמ"ש הרמב"ם) התשפוט באחרי. ויהי אז מחלוקת דעות בהרבה בתי כנסיות שבאר"י,

מוריה, שנה שניה, גל' ה—ו (יז—יח), אייר—סיון, תש"ל

ומהם שקראו הפטרת כבני כושיים בשתי הפרשיות, מהם שקראו ככתוב בלוח, ומהם שהפכו הסדר. ובשנה זו התש"ג... התעוררה שוב תסיסה גדולה בין בעלי הקורא בירושלים ובאר"י, ות"ח אחד מבעלי קורא ותיקין בשכונת גוה שלום ביפו בא ביחוד לירושלים להתוכח על אודות זה עם אאמו"ר שליט"א. ופונה אני בזה בשם אאמו"ר שליט"א... בבקשה ובשאלה: שכל מי שיודע מהמקובל בענין זה בירושלים... יואילו נא להודיע לאאמו"ר שליט"א."

על התשובות שנתקבלו כותב הרג"א טוקצינסקי — תוך כדי ויכוח על השאלה הנדונה — ב"תבונה" (אלול תש"ג): „וכל בעלי-הקורא הזקנים שהשיבו תשובות לאאמו"ר שליט"א, כולם הודיעו שהם זוכרים שכך הוא המנהג המקובל בירושלים, לקרוא התשפוט לאחריו וכבני כושיים לקדושים".

את עיקר הויכוח נגד דעה זו ניהל הגאון ר' מאיר סטלביץ ז"ל, הרב דחסלביץ ורבה של שכ' זכרון משה בירושלים, מעל דפי „תבונה" (אב תש"ג, תשרי תש"ד). לדעתו יש להפוך את הסדר ולקרא „הלא כבני" בפ' אחרי ו, „התשפוט" בפ' קדושים. טענתו העיקרית היתה שלדעת הרמ"א (דבריו הובאו לעיל) הפטרת „הלא כבני" שייכת לפ' אחרי. מקורם של דברי הרמ"א הם ב„מרדכי", ובעקבותיהם הלכו הפוסקים — ראשונים ואחרונים — קובעי המנהגים של בני אשכנז (לעיל צוינו כמה מהם), ואם כן על הנוהגים במנהגי אשכנז לנהוג כדעתם.

לאחר מאמרו השני של הגר"מ סטלביץ, יצא באותו קובץ (טבת תש"ד) הגר"מ טוקצינסקי בעצמו להגן על קביעתו: „משום שקבלתי מבעלי קורא הזקנים שכ"ה מנהג ירושלים (עפ"מ ש הרמב"ם ובאיזה אחרונים וכנדפס בהרבה חומשים)". עיקרו של הויכוח השני נסב על השאלה אם אפשר לקבוע „מנהג" בדבר שאינו מצוי ושמעידים עליו מעטים בלבד.

דברים נוספים נגד דעתו של הגר"מ טוקצינסקי פורסמו בקצרה ע"י הרב שמריה גרינימן נ"י ב„תבונה" (שבט תש"ד): „כי איך זה יכריעו נגד כל הראשונים... ומכש"כ המרדכי שהוא רבן של כל בני אשכנז בכל הדינים והמנהגים ועל פיו כל דברי רמ"א שאנו מורים ונוהגים כדבריו". דברים אלה נכתבו — כפי שמסר אח"כ כותבם — ביזמתו של רבנו ה"חזון איש" ז"ל.

הגר"מ טוקצינסקי נשאר בשיטתו, ובשנת תש"ו חזר וכתב ב„לוח" כפי שכתב בשנת תש"ג. כן כותב הוא בספרו „ארץ ישראל" (ירושלים תשט"ו) סי' ט"ז (הדברים נשנו גם בספרו „עיר הקדש והמקדש" שהופיע זה עתה): „בקביעות „זח"ג" ... נוהגים בעלי המסורה בא"י... לקרוא בפ' אחרי ואתה בן אדם התשפט התשפט, ובפ' קדושים הלא כבני כושיים". כמובן שבנו הולך בעקבותיו וקבע כך ב„לוח" של שנה זו — תש"ל.

במה שקיצר הגר"מ טוקצינסקי — אין הוא מסביר את טעמו של המנהג, הוא רק רומז לדברי הרמב"ם ולנדפס בהרבה חומשים — מאריך הרב דבליצקי במאמרו. הוא מביא ראיות מכתבי יד ומספרי הראשונים והאחרונים שגם באשכנז היו קהילות שנהגו להפטיר „התשפוט" בפ' אחרי ו, „הלא כבני" בפ' קדושים; בכך הוא גם מסביר מדוע נדפס כן בהרבה חומשים. הרב דבליצקי מביע את השערתו שמנהג זה נתקבל בירושלים מפני שהספרדים מפטירים בפ' אחרי „התשפוט", ולמרות שבפ' קדושים יש להם הפטרה אחרת — „הלדרוש אותי אתם באים" (יחזקאל כ'), העדיפו להיות מאוחדים לפחות בשבת אחת. לדעתו: „בנוסף אשכנז

מוריה, שנה שניה, גל' ה—ו (יז—יח), אייר—סיון, תש"ל

הזה [שהונהג ע"י תלמידי הגר"א] נכנסו והונהגו כאן כמה וכמה ממנהגי הספרדים... יש לשער שהטעם הוא כיוון שבתחילה התפללו אתם ביחד, ממילא נשארו כבר כמה וכמה מנהגים של הספרדים; הוא מונה שם לדוגמא מספר מנהגים כאלה.

ג

כבר הזכרנו שהיו בתי כנסת בירושלים שקראו בשתי הפרשיות את הפטרת, הלא כבני, כפי שמתאר הרב"א טוקצינסקי את מה שהיה בשנת תרע"ט: „ומהם שקראו הפטרת כבני כושיים בשתי הפרשיות“.

מנהג זה יש בו חדוש גדול ולא נזכר בשום מקור. לפיו דוחים לגמרי את הפטרת „התשפוט“; הפטרת שנקבעה ע"י קדמונינו בסדר ההפטרות, נזכרת בספרי הפוסקים ונדפסה בכל החומשים. חדוש נוסף יש כאן — להפטיר את אותה ההפטרה בשתי שבתות זו אחרי זו. יש רק מקרה אחד כזה, כשחל פורים בשבת (במוקפין) מפטירים „פקדתי“, למרות שקראו הפטרה זו שבוע לפני כן בשבת „זכור“.

להגנתו של מנהג זה יצא ר"ש וינגרטן בחוברת שלו. הוא מוכיח בראיות שונות שאין מנהג זה נוגד את ההלכה. „קריאת ההפטרות אינה לא איסור ולא היתר, ומה שנוהגין נוהגין“ (ספר הפרדס, א"ח סי' כ"ה); ועיקר תקנת חז"ל היתה „שיקרא בנביא מענין פרשת היום“ (מחצית השקל, סי' תכ"ח סק"ט). שתי ההפטרות, „התשפוט“ ו„הלא כבני“ הן „מענין הפרשה“, גם של פ' אחרי וגם של פ' קדושים.

למרות הוכחותיו של ר"ש וינגרטן שאין מנהג זה נוגד את ההלכה, אין הסבר מספיק בדבריו לטעמו של מנהג זה. אינני נכנס כאן לדיון בדבריו של ר' אליעזר במשנה במס' מגילה (כ"ה, א'): „אין מפטירין בהודע את ירושלם“, מפני שמסקנת הגמרא שם (עמ' ב') היא: „לאפוקי מדרכי אליעזר“; והרי"ף, הרמב"ם והרא"ש — שלשת הפוסקים שכל בית ישראל נשען עליהם — פסקו שאין הלכה כר' אליעזר. מלבד זה כותב ה„לבוש“ (סי' תצ"ג) ומוכיח זאת באריכות שר' אליעזר התכוון דווקא ל„הודע את ירושלם“ מפני שנאמר שם „אביך האמורי ואמך חתית“, אבל הפטרת „התשפוט“: „מה נשתנה פ' זו מיתר הפטרות שאנו קורין בשאר שבתות שיש בהם הרבה תוכחה ומוסר וכלימה, אדרבא יכלמו מעוונותיהם וישבו“ (לשון מחצה"ש סי' תכ"ח, בהביאו את תמצית דברי ה„לבוש“). לפירושו של ה„לבוש“ בדברי ר' אליעזר הסכים גם התו"ט (בסוף מס' מגילה); לקמן אביא שגם מתוך דברי הרמב"ם בפהמ"ש ועוד ראשונים נראה שפרשו כן את דברי ר' אליעזר.

אמנם כשהפרשיות מחוברות, או כשרק פרשה אחת פנויה, מעדיפים לא לקרוא הפטרה ה„מזכרת מתועבות ירושלים“, ולכן קוראים את הפטרת „הלא כבני“ שהיא מעין שתי הפרשיות ודוחים מפניה את הפטרת „התשפוט“; אבל מה טעם לא להפטיר „התשפוט“ כששתי הפרשיות פנויות? (יש להסתייג כאן מדבריו של ר"ש וינגרטן: „השתדלו חכמי הקהלות בעלי רגש ויחס מיוחד לירושלים לא לבחור מתוך ההפטרות בהפטרה המדברת בגנותה של ירושלים“. דברים אלה הם פליטת קולמוס ואכמ"ל. די אם נזכיר שבסדר ההפטרות של הרמב"ם נמצאת לא רק הפטרת „התשפוט“ בפ' אחרי, אלא אפילו הפטרת „הודע את ירושלם את תועבותיה“ בפ' שמות, והיא נהוגה כיום אצל התימנים והבבלים). בסוף דבריו מעיד ר"ש וינגרטן שבשנת תש"ג ובשנת תש"ו קראו בבית הכנסת הגר"א שבשכ' שערי-חסד פעמיים את הפטרת „הלא כבני“, והגאון ר' יעקב משה חרל"פ ז"ל שהיה רבה של השכונה אמר לו על הפטרת „התשפוט“: „מנהגנו בירושלים לא לקרוא הפטרה

מוריה, שנה שניה, גל' ה—ו (יז—יח), אי"ד—סיון, תש"ל

זו". הוא מביא עדויות נוספות שלפיהן זהו מנהגה של ירושלים ונהוג היה בעבר בכל בתי הכנסת, ואפילו במנינו של הגאון ר' שמואל סלנט ז"ל נהגו כך (בשם הרה"צ ר' אפרים שמואל פפרמן—לרנר ז"ל).

ברור הוא שהיו בתי כנסת שנהגו כן, אך כדי לומר שזה מנהגה של ירושלים — יש להביא הוכחות חזקות יותר. הגרי"מ חרל"פ הזכיר רק שזהו „מנהגנו בירושלים”, ואילו הרב שמואל פפרמן „הוא עצמו לא היה נוכח שם [במנינו של הגרש"ס], כי הוא קרא בתורה בחצר שטרויס”.

לעומת זה קיימות הוכחות שמנהג זה לא היה קיים בכל ירושלים, ועכ"פ אין לראות בו דווקא „מנהג ירושלים”. כשסדר הגרי"מ טוקצינסקי בשנת תרע"ח את ה„לוח” לשנת תרע"ט, עברו 16 שנה משנת תרס"ב, ולפי עדות בנו „הרבה חקר אאמו"ר שליט"א על המנהג בירושלים... בנוגע להפטרות הללו”. אילו המנהג הנזכר היה נהוג בכל ירושלים בודאי היה הגרי"מ מזכירו, גם אם דעתו לא היתה נוחה מכך; ובודאי שלא היה מתעלם לגמרי מקיומו אם נהגו כן אצל הגרש"ס שהיה חמיו—זקנו, כשכל כך הרבה פעמים מביא הוא ב„לוח” את המנהגים שהיו נהוגים בבית מדרשו.

הגר"ח גרוסברג שליט"א בספרו „זר התורה” על הלכות קריאת התורה (ירושלים תשכ"ד), פרק י', מביא את שתי הדעות הנזכרות למעלה בענין קריאת ההפטרות „התשפוט” ו„הלא כבני”. למרות שהרב גרוסברג הוא יליד ירושלים ותושב העיר העתיקה בעבר, אין הוא מזכיר כלל את המנהג לקרוא פעמיים „הלא כבני”.

כותב מאמר זה התחיל לקרוא בתורה בשנת תש"ג, לאחר שנכנס למצוות, בבתי הכנסת שבשכ' בית-ישראל (מתחת לביהכ"ס „בית יעקב”). אחת השבתות הראשונות שקראתי בתורה היתה שבת פ' אחרי, וזכור לי היטב שנהגנו לפי ה„לוח” וקראנו בפ' אחרי את הפטרת „התשפוט”. כרב השכונה שימש הגאון מטפליק, ר' שמשון אהרן פולונסקי ז"ל, שהתפלל בבית הכנסת „בית יעקב” והתגורר בחצר בתי הכנסת (בין הקוראים בתורה היה גם נכדו). התפללו שם מזקני וותיקי ירושלים, היו שטענו שיותר נכון להפוך את הסדר, אך אף אחד לא הזכיר שמנהג ירושלים הוא לקרוא פעמיים „הלא כבני”. בשנת תש"ו קראנו שם שוב כפי שנהגנו בשנת תש"ג (הגאון מטפליק נפטר בשנת תש"ח).

גם השנה לא נשתנה למעשה בירושלים מאומה, מכפי שהיה בשנות „זח"ג” הקודמות. תאורו של הרב"א טוקצינסקי על מה שהיה לפני 51 שנה: „ויהי בשנת תרע"ט... ותהי אז מחלוקת דעות בהרבה בתי כנסיות שבאר"י, ומהם שקראו הפטרת כבני כושיים בשתי הפרשיות, מהם שקראו ככתוב בלוח, ומהם שהפכו הסדר”, מתאים בדיוק גם למה שהיה בשנה הנוכחית — תש"ל.

כפי שכבר משתמע מתוך המאמר, כל הדיון הוא רק לפי מנהג האשכנזים. לפי מנהג העדות האחרות (ספרדים, תימנים, איטלקים) לא מתעוררת כל שאלה; לכל פרשה ההפטרה שלה ואין הפטרה אחת נדחית מפני חברתה, כפי שכותב ה„פרי חדש” (סי' תכ"ח): „זה [דברי הרמ"א] למנהג אשכנזים, אבל מנהגינו דבאחרי מות קורין התשפוט ובקדושים קורין הלדרוש, ואם הם מחוברות קורים במאי דסליק דהוי הלדרוש”.

ד

שאלה מענינת הקשורה בהפטרות הנדונות נשאלה אצל הגאון ר' משה פינשטיין שליט"א (אגרות משה, או"ח סי' ל"ו). המדובר שם הוא לא בשנת „זח"ג”, אלא בשנה

מוריה, שנה שניה, גל' ה—ו (יז—יח), אייר—סיון, תש"ל

רגילה כשהיה צריך להפטיר „הלא כבני“, והשאלה היתה: „בהפטרות פ' קדושים כשברך כשהיה פתוח בהפטרות התשפוט ביחזקאל“, איזה הפטרה לקרוא ואם צריך לברך עוד פעם או לא. מסקנתו של הגר"מ פיינשטיין היא שהקוראים בחומשים יש להם לקרוא את הפטרת „הלא כבני“ בלי לברך עוד פעם, מפני שדעתו של המברך היתה בודאי על הפטרה זו, כי הפטרת „התשפוט“ אינה מצויה וקוראים בה רק לעתים רחוקות מאד, וכיון ששתי ההפטרות נמצאות באותו החומש, אפשר לפתוח ב„הלא כבני“ ואין צורך לברך שוב. לעומת זה, הקוראים בנביאים הכתובים על קלף, כדי לקרוא את הפטרת „הלא כבני“ יצטרכו לסלק את ספר יחזקאל כשר פתוח ולהביא במקומו ספר תרי"עשר, ואז יצטרכו לברך עוד פעם, לכן יש להם לקרוא את הפטרת „התשפוט“ השייכת לפ' קדושים, ורק גדחית ע"פ רוב מפני הפטרת „הלא כבני“.

כדי להוכיח שקריאת הפטרת „התשפוט“ נדירה מאד, מסביר הגר"מ פיינשטיין בפרטות מדוע רק בקביעות „זח"ג" יוצא ששתי הפרשיות אחרי וקדושים פנויות ורק אז קוראים הפטרה זו. (אין הוא נכנס לשאלה איך לקרוא במקרה זה, פשוט הדבר אצלו כרמ"א הנ"ל). לאחר זאת הוא מציין את נדירותה של קביעות „זח"ג" וכותב: „וקביעות זח"ג במעוברת הוא דבר שלא מצוי שיש שמזדמן אחת לכ"ז ואחת לכ"א ואחת לכ"ד וגם אחת למ"ד שנה... אף שלפעמים רחוקים אירע גם אחת לשלש שנים“. ר"ש וינגרטן העיר לי ש„אחת למ"ד שנה“ אינו מדויק, האפשרות הרחוקה ביותר בין „זח"ג“ ל„זח"ג“ היא כ"ז שנה (כמו שהיה בין תרל"ה לתרס"ב). נראה שנתחלף בזה בקביעות „זש"ה“, שם יכול להיות הפרש של מ"ד שנה (בתקופתנו בין תרצ"ב לתשל"ו).

בהמשך דבריו דן הגר"מ פיינשטיין בדברי ר' אליעזר במשנה במס' מגילה (הובאו לעיל) ובדברי הגמרא שם: — „מעשה באדם אחד שהיה קורא למעלה מרבי אליעזר הודע את ירושלים את תועבותיה, אמר לו עד שאתה בודק בתועבות ירושלים צא ובודק בתועבות אמך, בדקו אחריו ומצאו בו שמץ פסול“ — ואומר שלדעת ר"א אין להפטיר גם ב„התשפוט“, אך אין הלכה כר' אליעזר. הוא דוחה את פירוש התוי"ט שר"א התכוון דוקא ל„הודע את ירושלים“ משום שנאמר שם „אביך האמורי ואמך חתית“, וכותב: „אבל לע"ד א"א לומר כן דהא משמע מגמ' שהוא ממה שהוא מגנה את ירושלים כפי' הרע"ב שהרי אמר לו עד שאתה בודק בתועבות ירושלים צא ובודק בתועבות אמך כדכתב הת"ט עצמו שמשמע כן, וגם הרמב"ם מפרש כן בפירוש המשנה“.

במחמכת של הגר"מ פיינשטיין, נראה שלא היה בידו ספר ה„לבוש“ לעיין בו ולראות את המקור ממנו שאב התוי"ט. כבר הזכרתי לעיל ש„הלבוש“ (סי' תצ"ג) מאריך מאד כדי להוכיח שר"א קאי רק על „הודע“, והמעין בדבריו ימצא תשובה מדוע השתמש ר"א בלשון „עד שאתה בודק בתועבות ירושלים“. אציין כאן בקצרה את ראיותיו של ה„לבוש“. לאחר שהוא מביא את לשון המשנה והגמרא הוא כותב: „הרי בפי' דע"כ לא פליגי רבנן ור"א התם אלא בהודע את ירושלים את תועבותיה שהיא ביחזקאל ט"ז ומסביר את ההבדל בין הפטרה זו להפטרות אחרות שיש בהן „תוכחות שהוכיחו בהן הנביאים את ישראל“. מדבריו: „הרי בפי' דע"כ לא פליגי... אלא בהודע“, נראה שר"ל דאם ר"א התכוון לכל ההפטרות המזכירות את תועבות ירושלים, מדוע נקט דוקא הפטרה מיוחדת זו, היה לו לומר — „אין מפטירין בתועבות ירושלים“ בצורה כללית. ראיה נוספת: „ודיקא גמי דמשום כבוד יחוס ישראל היה מקפיד ר"א... שהרי כשגער בההוא גברא... גער בו ר"א ואמר עד

מוריה, שנה שניה, גל' ה—ו (יז—יח), אייר—סיון, תש"ל

שאתה בודק בתועבות ירושלים בדוק בתועבות אמך, ואי משום הזכרת מעשיהם הרעים גער בו היה לו לומר לו בגערותו צא ובדוק בתועבות מעשיך הרעים שיש בעצמך, תועבות אמו מה לו להזכיר, אלא על כרחך היינו טעמא משום שעיקר רוגזו וכעסו שהיה לו עליו היה מחמת שנגע בייחוס של ישראל".

(אגב, מעניין הוא מהלכו של הויכוח בין ה"לבוש" ובין ה"מטה משה", שהדברים הנ"ל הם חלק ממנו. ספר ה"לבוש" על אור"ח נדפס לראשונה בלובלין בשנת ש"ן. ספרו נתפשט מיד, ושנה אחרי כן, כשהדפיס ר' משה מפרעמיסלא תלמיד המהרש"ל את ספרו "מטה משה" (קראקא שנ"א) הוא כבר חולק על דברי ה"לבוש" שיש להפטיר "התשפוט" במחוברות, אם כי אין הוא מזכיר אותו במפורש: "וכתבתי זאת [שיש להפטיר, הלא כבני" במחוברות] לאפוקי דעת חכם אחד כתב בספרו נדפס מחדש כי מנהג טעות הוא". בשנת שס"ג הדפיס ה"לבוש" את ספרו מחדש ושם הוא מוסיף את דברי תשובתו ל"מטה משה": "הראו לי ספר א' נדפס מקרוב ושמו מטה משה... ומסיק שם שיפטירו כבני כושיים כשהם כפולים... וז"ל וכתבתי זאת לאפוקי דעת חכם אחד כתב בספרו נדפס מחדש... עכ"ל. והנה להיות כי ראיתי דבריו אלה מגיעים עלי עצור במלין לא אוכל ואראה לו טעותו הגדול שטועה בפשט הגמרא...").

כאמור, דוחה הגר"מ פינשטיין את דברי התו"ט בבאור דעתו של ר"א, וסובר שר"א התכוון לכל ההפטרות המזכירות את תועבות ירושלים, ומוסיף: "וגם הרמב"ם מפרש כן בפירוש המשנה". ובמחמכ"ת לא ירדתי לסוף דעתו, אדרבא, הרמב"ם כותב בקצרה: "וטעם ר"א הוא כבוד לירושלים ולישראל", מהוספת המלה "ולישראל" גלע"ד בעליל שכוונת הרמב"ם לפרש שטעם ר"א הוא מפני שיש בהפטרות "הודע" משום "נגיעה בכבוד ייחוס ישראל", כפי שפירשו ה"לבוש" והתו"ט, ואפילו לפירוש הרע"ב שכתב: "משום יקרא דירושלים" ולא הוסיף "ישראל", אין הכרח לומר שהוא מפרש את טעם ר"א משום הזכרת עוונות, כי באותה הפטרה נאמר: "הודע את ירושלים את תועבותיה, ואמרת כה אמר ה' א לירושלים מכורותיך ומולדותיך מארץ הכנעני אביך האמורי ואמך חתית", ולא נאמר "הודע את ישראל את תועבותיו". גם מדברי ה"מאירי" במס' מגילה, במשנה: "ור"א אומר אין מפטירין בהודע מפני כבוד ישראל", ובגמרא "הודע את ירושלים נקרא ומתרגם ואין חוששין לכבוד ישראל" — ואין הוא מזכיר את ירושלים — נראה ברור שהוא מפרש את טעם ר"א משום ייחוסן של ישראל. גם ר' יהונתן הכהן מלונג' וה"גמוקי יוסף", הזכירו בפירושם רק "כבוד ישראל". ועי' ב"שושנים לדוד" לר' דוד פרדו (דבריו מובאים ב"לקוטים" שנדפסו על גליון משניות "ווילנא") שמדקדק מדברי רש"י דגם הוא מפרש את טעמו של ר"א משום ייחוס ישראל.

יוצא איפוא: מכל הראשונים שפירשו את דברי ר' אליעזר, אין מפטירין בהודע את ירושלים, נראה כי ר"א התכוון דוקא להפטרה זו משום שיש בה "נגיעה בכבוד ייחוס ישראל", כפי שמבאר זאת ה"לבוש". גם הראשונים שכתבו שבמחוברות קוראים "הלא כבני" ודוחים את הפטרת "התשפוט" מפני ש"מזכרת מתועבות ירושלים", לא מזכירים כלל את דברי ר"א, ואין מדבריהם שום ראיה שפירשו את דברי ר"א על כל ההפטרות שיש בהן הזכרת עוונות, ואפילו מדברי ה"מטה משה" המביא את דברי ר"א והמעשה המובא בגמרא כאסמכתא למנהג זה, אין הכרח לומר שהוא מפרש את דבריו כן, ואכמ"ל; וע"ע ב"מלאכת שלמה" ו"תפארת ישראל" (סוף מגילה) וברש"ש (שם כ"ה ע"א).

מוריה, שנה שניה, גל' ה—ו (יז—יח), אייר—סיון, תש"ל